

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2025.1.11>

Постановка проблеми. Відновлення деокупованих та постраждалих територій України є одним із ключових викликів сучасного та післявоєнного періоду. Масштабні руйнування інфраструктури, міграція населення, економічний спад та дефіцит фінансових ресурсів потребують розробки та реалізації ефективних державних механізмів підтримки. Однак чинні програми, такі як «Пліч-о-пліч», «Відновлення», «Кадровий резерв для ТОТ» тощо, потребують оцінки їх ефективності та адаптації до реальних потреб громад. *Метою статті* є визначення та дослідження програм державної підтримки деокупованих територій, оцінка успішності їх реалізації. *Методи, використані в дослідженні.* У роботі використано методи статистичного і порівняльного аналізу, системного та програмно-проектного підходу, експертного оцінювання. *Гіпотеза дослідження.* Моніторинг та оцінка ефективності реалізації державних програм підтримки деокупованих та постраждалих територій дозволить своєчасно вплинути на темпи відновлення громад та суттєво покращити соціально-економічний розвиток регіонів. *Виклад основного матеріалу.* У статті проаналізовано наявні програми державної підтримки та визначено їх сильні та слабкі сторони. Визначено системну державну підтримку як ключовий фактор відновлення локальних територій. Зауважено про важливість міжсекторальної взаємодії, людського капіталу та демографічні виклики, фінансове забезпечення відбудови. Особливу увагу приділено міжнародному досвіду постконфліктного відновлення та можливості його адаптації в Україні, необхідність інклюзивного підходу до відбудови. *Оригінальність та практична значущість дослідження.* Результати дослідження можуть бути використані державними органами та органами місцевого самоврядування для оптимізації механізмів підтримки та залучення інвестицій задля відновлення територій. *Висновки.* Державні програми підтримки відіграють ключову роль у відбудові деокупованих територій, однак їх ефективність потребує постійного аналізу та моніторингу. *Подальші дослідження* мають бути спрямовані на оптимізацію державних програм підтримки, створення єдиного координаційного центру відновлення, розширення інструментів залучення інвестицій та посилення кадрової політики.

Ключові слова:

держава, підтримка, деокуповані території, відбудова, вплив, розвиток, програми, відновлення.

¹ **Бородина Оксана Анатолівна**, канд. наук з держ. управл., старший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», м. Київ, Україна.

Borodina Oksana, PhD in Public Administration, Senior Researcher, State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7469-9529>

e-mail: zablodin@gmail.com

² **Плетньов Михайло Васильович**, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна.

Plietnov Mykhailo, Ph.D. in Technical Sciences, Associated Professor of the Economy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-9419>

e-mail: mikhailvpletnev@gmail.com

³ **Вахлакова Вікторія Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна.

Vakhlakova Viktoriia, Ph.D. of Economic Sciences, Associated Professor of the Economy Department East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-9996>

e-mail: vaxlakovavvv@gmail.com

STATE SUPPORT FOR THE DE-OCCUPIED TERRITORIES

Problem statement. The restoration of the de-occupied and affected territories of Ukraine is one of the key challenges of the modern and post-war period. Large-scale destruction of infrastructure, population migration, economic recession and shortage of financial resources require the development and implementation of effective state support mechanisms. However, existing programs, such as "Side by Side", "Reconstruction", "Human Resources Reserve for TOT", etc., require assessing their effectiveness and adapting to the real needs of communities. *The purpose of the article* is to identify and study the programs of state support for the de-occupied territories, to assess the success of their implementation. *Methods used in the study.* The methods of statistical analysis, comparative analysis of the system and *the software and project approach*, expert assessment are used in the work. *Research hypothesis.* Monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of state programs to support the de-occupied and affected territories will allow to have a timely impact on the pace of community recovery and significantly improve the socio-economic development of the regions. *Summary of the main material.* The article analyzes the existing state support programs and identifies their strengths and weaknesses. Systemic state support as a key factor in the restoration of local territories is identified. The importance of intersectoral interaction, human capital and demographic challenges, financial support for reconstruction is noted. Particular attention is paid to the international experience of post-conflict reconstruction and the possibility of its adaptation in Ukraine, the need for inclusive approach to reconstruction. *Originality and practical significance of the study.* The results of the study can be used by state and local governments to optimize the mechanisms of support and attraction of investments for the restoration of territories. *Conclusions.* State support programs play a key role in the reconstruction of the de-occupied territories, but their effectiveness requires constant analysis and monitoring. *Further research* should be aimed at optimizing state support programs, creating a single coordination center for recovery, expanding tools for attracting investments, and strengthening personnel policy.

Keywords:

state, support, de-occupied territories, reconstruction, impact, development, programs, restoration.

Постановка проблеми. Розгляд сучасного ландшафту деокупованих та постраждалих громад дозволяє констатувати пул специфічних проблем, обумовлених впливом військових дій. Руйнівний вплив позначився на стані та кількості житла, транспорту, сільського господарства, промисловості, об'єктах енергосистеми. Найбільш значних наслідків зазнали передусім громади у східних та південно-східних регіонах.

Виклики, з якими стикаються пересічні мешканці у постраждалих громадах, є масштабуванням найгостріших викликів соціального та економічного забезпечення в країні та потребують державних програм підтримки життєдіяльності, інституційної надійності, спроможності влади тощо. А досягнення громадами запланованих результатів вимагає застосування на місцевому рівні ефективних управлінських механізмів. Тож, віддаючи належне поведінковим детермінантам в економічному розвитку на регіональному та місцевому рівнях, варто зазначити важливість наслідків прийняття виважених рішень у сучасній практиці органів місцевого самоврядування. Особливого значення набувають громади на деокупованих та постраждалих територіях, де практична

вартість управлінських помилок пропорційна масштабу викликів, з якими стикається влада. Поведінкові аспекти є предикторами ефективних управлінських рішень: інвестиційних, підприємницьких, міграційних, споживчих тощо.

В умовах згорання бізнес-активності та в екстраординарних викликах режиму «war finance», саме системна, комплексна державна підтримка постраждалих територій є логічною складовою забезпечення економічної та фінансової стабілізації.

Необхідність та доцільність для постраждалих громад є взаємодії держави й максимального кола стейкхолдерів – власників інфраструктурних об'єктів, експертів, громадськості тощо. Спостерігаючи наявні дії держави з прийняття та реалізації програми підтримки життєдіяльності на деокупованих територіях («Пліч-о-пліч», «Відновлення», «Кадровий резерв для TOT», «Громада-форпост»), програми підтримки відновлення регіональної інфраструктури доречно проаналізувати їх результативність, що й обумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження, в цьому напрямі, акцентують увагу на масштабних

збитках економіки України, що зростають у зв'язку з триваючими бойовими діями. Київська школа економіки оцінювала прямі збитки інфраструктурі на рівні \$157,2 млрд [1]. Дослідження також вказують на критичну нестачу статистичних даних та обмежений доступ до інформації щодо регіонального розвитку у військових умовах.

Науковці підкреслюють важливість залучення всіх стейкхолдерів у процес відновлення, включаючи населення, бізнес, громадські організації, міжнародних донорів та державні інституції. Особливу увагу приділено ролі органам місцевого самоврядування у стратегічному плануванні розвитку громад. Виявлено, що громади, які були в окупації, потребують спеціальних підходів до відновлення, оскільки вони відрізняються за рівнем руйнувань, соціально-економічними умовами та адміністративними інструментами.

Державні програми підтримки, такі як «Доступні кредити 5-7-9%» та «Відновлення», відіграють значну роль у стабілізації економіки та сприяють поверненню бізнесу на деокуповані території. Однак існують суттєві диспропорції у реалізації цих програм, що потребують подальшого аналізу та коригування. Крім того, міжнародний досвід постконфліктного відновлення (моделі відбудови в Боснії, Хорватії, Грузії) свідчить про необхідність розробки комплексних довгострокових стратегій з урахуванням локальних особливостей.

Мета статті полягає у дослідженні чинних програм державної підтримки деокупованих територій та оцінці успішності їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колосальні збитки, які несе економіка України з причини повномасштабного вторгнення, продовжуватимуть збільшуватися, щонайменше до завершення бойових дій. Слід зазначити, що військові дії вкрай загострили й без того хитку рівновагу між прозорістю статистичних даних та обмеженістю публічної інформації щодо регіонального та місцевого розвитку у військових умовах. Водночас доступні джерела інформації, наприклад, Київська школа економіки ще на початок минулого року оцінювали прямі збитки, завдані інфраструктурі, у \$157,2 млрд [1].

Відповідно, повоєнна відбудова громад – мейнстрим сьогодення, адже, зволікання

або неефективний процес відновлення має, як наслідок, збільшення міграції населення, зниження якості життя, погіршення доступу до комунальних та інших базових послуг.

Надзвичайний розмір збитків детермінує реальну оцінку ситуації – ані кошти іноземних інвесторів, ані тим більше бюджетні кошти не будуть в змозі покрити повний обсяг руйнувань. Тригером процесу відновлення повинно стати розуміння необхідності згуртованості та об'єднання усіх стейкхолдерів процесу, мобілізація їх ресурсів. Серед дотичних суб'єктів процесу відновлення – населення громад, бізнес, місцеве підприємництво, громадські неурядові організації, в тому числі міжнародні донори та проекти. Синхронність їх дій, наявність достатньої кількості ресурсів, готовність до співпраці є запорукою синергетичного ефекту при процесі відновлення. При цьому державні інституції, регіональні органи влади, місцеве самоврядування повинні мати функцію не тільки ефективних драйверів реформи, а й реальних гравців процесу повоєнної відбудови.

Швидкість повернення громад до повноцінного життя потребує кваліфікованих синхронних дій та заходів. Наявною є ще й проблема фахової обізнаності у громадах. Так, саме громади мають бути лідерами процесу відновлення, бо саме на рівні громад акумулюється повний та реальний перелік потреб і пріоритетів розвитку. Водночас громадам бракує досвіду та фахових знань у плануванні та оптимізації процесу повоєнного відновлення, організації проєктної роботи, залученні фінансування. Тож, саме повноцінна організуюча участь держави та органів місцевого самоврядування у координації процесів на місцевому рівні є необхідною та доцільною, а максимально швидке відновлення громад – привідний механізм національної економічної реновації.

Сотні тисяч громад в Україні на даний час є постраждалими. Тільки у проєкті «Пліч-о-пліч» - національному проєкті допомоги прифронтовим громадам – зараз беруть участь 111 громад, а заявки подали ще понад 450 [2]. Але, навіть за умови припинення бойових дій на територіях таких громад, до повноцінного функціонування влади та до формату нормального життя повернутися одразу вони не зможуть, з урахуванням низки причин (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Перелік факторів, які можуть сповільнювати повоєнне відновлення функціонування постраждалих та прифронтових громад

Проблема	Сутність
Значні міграційні процеси, втрата людського капіталу	Постійне збільшення кількості вимушених переселенців, від'ємна демографія, суттєвий дисбаланс між пенсіонерами та працездатними, особливо у постраждалих та прифронтових громадах.
Бізнес, як ключовий рушій розвитку територій, не повертається навіть у ті території, де бойові дії припинилися.	Значною перешкодою для повернення бізнесу є критичне зменшення населення у працездатному віці, інфраструктурні проблеми. Люди ж не повертаються з причини відсутності робочих місць, значних руйнувань, відсутності безпеки, надійних сховищ, перманентної проблеми з електроенергією. Тож логіка процесу є прозорою та очевидною: повернення людей спровокує повернення бізнесу.
У громадах брак досвіду стратегічного планування власного розвитку, критичний дефіцит коштів, нестача проектних менеджерів, що вкрай ускладнює досягнення спроможності громадами.	Планування майбутнього розвитку повинно базуватися на ґрунтовній стратегії, а не наборі кліше. Окремо необхідно приділити увагу комунікаціям із зовнішніми стейкхолдерами та потенційними грантодавцями, промоції проекту та громади. Саме місцеві органи самоврядування повинні визначати візію розвитку громади, пріоритети, джерела фінансування. Громадам необхідна цільова підтримка для розробки проектно-кошторисної документації для проектів, які будуть подаватися на гранти.
Ризики невизначеності, нестабільності у громадах є безумовним викликом для економічної розбудови, становлять загрозу резистентності соціально-економічної системи	Першочерговим завданням у громаді для планування власного розвитку є визначення наступних вихідних даних: прогнозована кількість мешканців, які будуть проживати в громаді, її орієнтовна демографічна структура, майбутня галузева спеціалізація економіки громади, потенціал та перспективи для розвитку місцевого бізнесу

Джерело: розроблено авторами

Особливістю функціонування органів місцевої влади на постраждалих та деокупованих територіях є організація роботи на принципах, які стануть базисними для планування відновлення та залучення донорських коштів (Рисунок 1).

В актуальних умовах децентралізації фокусування уваги на організаційній складовій публічного управління у територіальних громадах є запорукою збільшення їх самодостатності, фінансової спроможності, розширення власних конкурентних переваг шляхом переміщення акценту з дотаційності місцевого адміністративного рівня на його програмно-проектне забезпечення.

Держава робить значні кроки для нормативного та організаційного забезпечення вказаного вектору розвитку. Так, кадрову підтримку для органів державної влади та місцевого самоврядування має забезпечити виконання проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України, який реалізується відповідно до Постанови КМУ від 23.05.2023 №524 [4].

Певною законодавчою інновацією стане введення Урядом в нормативне поле поняття громада-форпост, тобто ті, які розташовані в 100-кілометровій зоні від лінії бойового зіткнення, а також від кордону з рф та білоруссю, з метою «залучити якомога більше тилкових громад до підтримки "громад-форпостів"...через укладання спеціальних угод, за якими буде надаватися гуманітарна, соціальна, медична, логістична, фінансова та інша допомога» [5].

Говорячи взагалі, процес стратегування та отримання у територіальних громадах відповідних цілей для власного розвитку потребує залучення результативних управлінських рішень, інструментів та механізмів власне для ефективного стратегічного планування, програмування, управління проектами.

Отже, програмно-проектний підхід до стратегування розвитку громад розглядає проекти, рекомендовані до впровадження. Таким чином, програмно-проектний підхід має ознаки та виконує роль інноваційної управлінської технології розвитку території.

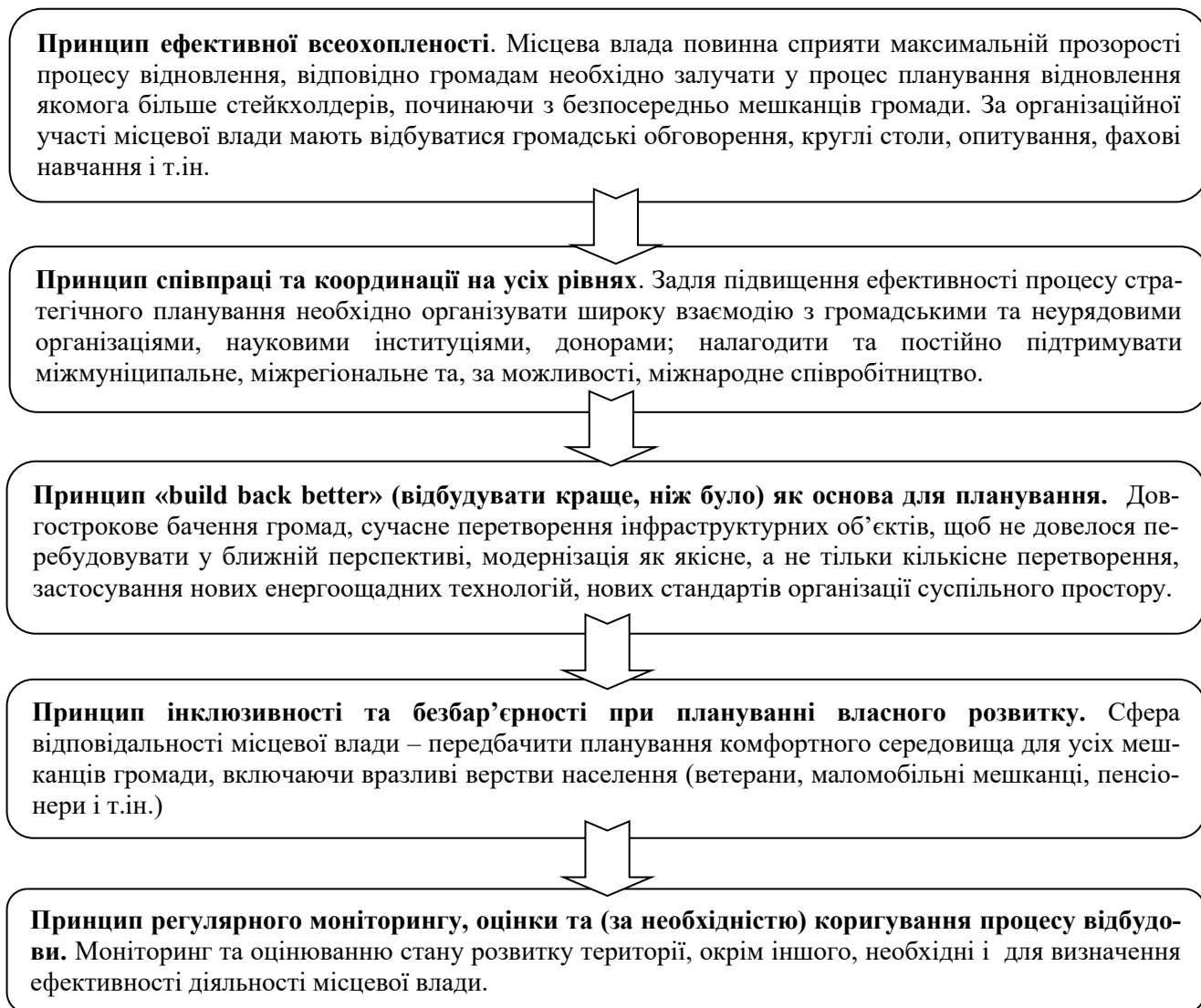

Рисунок 1 – Принципи роботи органів місцевого самоврядування на постраждалих та деокупованих територіях

Джерело: розроблено авторами на основі [3]

Наслідки реформи децентралізації, яка почалася в Україні задовго до повномасштабних військових дій, стали значно помітними саме після лютого 2022 року. Адже, практично усі громади, особливо у перші місяці війни, коли центральна влада потребувала час на переформатування своєї роботи на воєнні рейки, стали основними ланками опорного каркаса країни. А ті громади, які побували у тимчасовій окупації, набули унікальний досвід стійкості, опору, спроможності відновлювання. Громади, які перебувають у тилових географічних позиціях, створюють певний базис для соціально-економічного відновлення України. Така об'єктивна територіальна самоорганізація місцевого рівня, особливо в умовах воєнного часу, демонструє надзвичайно результативні

перспективи для воєнно-повоєнного відновлення, у порівнянні з централізованим управлінням.

Водночас кризові умови існування, в першу чергу для постраждалих та деокупованих громад, а вони складають значний відсоток територій у колишніх індустріалізованих та старопромислових, економічно та соціально розвинених регіонів, потребують програм донорської підтримки, підтримки життєдіяльності, інноваційних управлінських технологій для ефективної організації державної влади та місцевого самоврядування.

Проте слід зауважити, до відновлення деокупованих та постраждалих громад не існує та не повинно існувати універсального підходу, адже всі вони мають різний ступінь пошкоджень, різні періоди окупації, значну

різницю у фінансових та трудових ресурсах. Проте координований та керований процес державної підтримки повинен забезпечувати: на державному рівні – системну координацію дії залучених у процесі суб'єктів, залучення Міністерств та відомств до оперативного розв'язання питань, на місцевому рівні – ефективний алгоритм оцінки ситуації у громадах, визначення першочергових завдань для місцевої влади та самоврядування, які мають пристосовуватися до кожної конкретної ситуації.

Значна частка територій України, за період з 2022 року (а це орієнтовно 20%), зазнала окупаційних/деокупаційних процесів, зміни влади, трансформаційних процесів у роботі інституцій та інфраструктурних об'єктів, соціальних та психологічних криз.

Окупація спричинила важкі наслідки на місцях, такі як: втрата єдності, адміністративних, фінансових, політичних, управлінських зв'язків між центром та територіальними одиницями (місця, громади); унеможливлення обміну інформаційними, фінансовими, трудовими ресурсами, відсутність допомоги партнерів, донорів, держави; припинення ефективної роботи цілих секторів та сфер діяльності на місцях внаслідок критичного руйнування або знищення відповідних інфраструктурних об'єктів; припинення надання адміністративних, публічних, пенсійних послуг, спроби запуску в обіг російських грошей, російських освітніх програм в окремих закладах освіти, блокування українського медіапростору.

Викликом для досліджень стають критичні «вирви» інформаційного статистичного поля, неможливість проведення аналізу шляхом зіставлення даних до відповідних довоєнних аналогів. З урахуванням наявних можливостей, усі актуальні дослідження проходять за своїми власними методологіями, які базуються на можливості застосування вкрай обмежених показників. Від того, такі дослідження є локальними, стосуються лише відповідного контексту або території й можливість агрегування їх результатів може бути сумнівною з причини некоректності зіставлення.

Але, центральні органи державної влади в Україні, наші іноземні партнери, вкрай зацікавлені у відновленні архітектури державної влади та самоврядування на деокупованих територіях, відновлення принципу верховенства права, економічних зв'язків, згур-

тованості громад, підтримці стабільності та довгострокового відновлення у постраждалих громадах.

Організація процесу управління постконфліктними територіями – феномен, нова сфера для українського державотворення, починаючи з 2014 року. Водночас міжнародні організації, технічні та гуманітарні місії накопичили значний досвід у цій царині (Боснійська, Хорватська, Пакистанська, Грузинська, Азербайджанська. Німецька моделі тощо). Безумовно ефективним буде для України використання міжнародного досвіду підтримки деокупованих та постраждалих територій, вироблення власної адаптивної моделі, з урахуванням принципів: розумної мінімізації витрат, балансу двох підходів: поновлення кращого старого та відбудування нового, гнучкості місцевого та регіонального стратегування і планування, поетапності, постійного моніторингу та корегування і вдосконалення виконання програм.

Кількісний вимір досліджуваної проблеми має такі показники виміру. Станом на березень 2024 року, за даними Міністерства національної єдності, було деокуповано близько 2,8 тис. населених пунктів в понад 160 територіальних громадах Донецької, Луганської, Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Сумської та Одеської областей [6].

Усі деокуповані громади можна класифікувати за певними критеріями визначення, в тому числі й для визначення першочергових потреб та організації й спрямування адресних державних програм допомоги цільового спрямування. Так, наприклад, експертами проєкту PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні» було застосовано групову класифікацію постраждалих та деокупованих громад за декількома критеріями (Таблиця 2).

Частина з громад, заявлених у таблиці 2, ще й на даний час мають ризики ракетних або дронівих обстрілів, що значно ускладнює хід відновлення інфраструктури. Такий стан речей потребує врахування нестандартних особливостей деокупованих та постраждалих територій для розробки виваженої державної політики підтримки з урахуванням закордонного досвіду та кризових аспектів життєдіяльності громад, що досліджуються.

Таблиця 2 – Класифікація деокупованих та постраждалих громад

Група громад	Критерій, сутність класифікації
1. Деокуповані громади	Критерій – факт звільнення з окупації
1.1. Громади 1-ї хвилі деокупації	Громади, що перебували в окупації до 2 місяців, переважно більшістю Київської, Чернігівської, Сумської областей
1.2. Громади 2-ї хвилі деокупації	Громади, що перебували в окупації понад 2 місяців (як правило, Херсонської, Миколаївської, Харківської областей)
2. Прифронтові громади	Критерій – географічна близькість до лінії фронту. Це громади, які розташовані у межах 50-кілометрової зони від лінії фронту.
3. Громади, які зазнали бойових дій, бойових зіткнень, але не були в окупації	Критерій – наявність бойових дій, які проводилися у громади, що перебувала на підконтрольній Україні території
4. Громади, де на даний час ведуться активні бойові дії	Критерій – наявність актуальних бойових дій на території громади

Джерело: складено авторами на основі [7]

Так, при аналізі ресурсів деокупованих та постраждалих громад з метою організації програмної допомоги, експертами приділялася увага показникам, що належать до різних аспектів соціального та економічного розвитку громад, але при стратегуванні дозволяють орієнтуватися на стійкість (рисунк 2).

Найбільшими викликами для функціонування сотень населених пунктів,

деокупованих громад, навіть через певний час після звільнення, є загальний стан інфраструктури, відновлення бізнесу, стан домогосподарств. Відбудова чи ремонт зруйнованого та пошкодженого житла, об'єктів соціальної інфраструктури, логістичних та промислових об'єктів – низка першочергових завдань для влади та бізнесу на деокупованих та постраждалих територіях.

Синергія для досягнення стійкості при плануванні розвитку громади

Інституційні аспекти відновлення – державні, адміністративні, публічні заходи в на випадок надзвичайних ситуацій у звичайних умовах функціонування громади та задоволення основних потреб у послугах під час війни

Соціальні аспекти відновлення

Використання різноманітних комунікаційних методів, заходів та платформ для отримання регулярного фідбеку від громади, регулярного оприлюднення інформації про хід робіт, проекти, звіти, забезпечення прозорості процесу від планування до використання коштів.

Орієнтація на відновлення та сталий розвиток – визначення пріоритетних секторів для відновлення у громаді на базі потенціальних ресурсів, проектний підхід, обізнаність та робота з донорами, підтримка реформ, демократичні цінності

Рисунок 2 – Аспекти аналізу соціального та економічного розвитку громад при стратегічному плануванні з орієнтацією на стійкість

Джерело: розроблено авторами на підставі [7-9; 28]

З метою досягнення макроекономічної та фінансової стабілізації, підвищення спроможності ОМС, розроблено низку державних цільових програм («Пліч-о-пліч: згуртовані громади», «Відновлення», «Кадровий резерв для ДОТ» тощо). Розширено механізми дії інструментів державної підтримки, що існують «Доступні кредити». Безпосередньо для підтримки бізнесу, що повертається на деокуповані території, саме на таких підприємців Кабінетом Міністрів України з середини 2023 року поширено дію державної кредитної програми «Доступні кредити 5-7-9%» [10, 11]. Кошти, доступні за такими позиками, можна спрямовувати на будівництво чи відновлення виробничих приміщень, купівлю виробничого обладнання, поповнення обігових коштів.

Водночас об'єктивною реальністю є відмінності у реалізації вказаних програм по регіонах, що обумовлені масштабами руйнувань, інтенсивністю бойових дій, тривалістю окупаційного періоду.

Суб'єктивні фактори кредитного фінансування бізнесу також варто брати до уваги. Відповідно, і відновлення активності бізнесу по кожному регіонові різняться. Так, наприклад, активним було відновлення підприємництва після деокупації Харківської області. Тим більше після внесення змін до програми доступних кредитів «5-7-9%» та збільшення кредитного ліміту до 150 млн грн, а також, збільшення компенсації на відсотки по програмі.

Однак, підприємництво у Херсонській області відновлювалося не так активно. Так, в області, від початку повномасштабного вторгнення, припинили діяльність коло 8000 підприємств. Одночасно, попри той факт, що найбільш кредитів спрямовуються на агробізнес, у Херсонській області відновилися лише трохи понад 350 підприємств та сума кредитів склала усього 1 % [12].

«Пліч-о-пліч: згуртовані громади». Інноваційною за своїм децентралізованим механізмом реалізації та таким, що відповідає останнім нормативним змінам, став проєкт «Пліч-о-пліч: згуртовані громади», який передбачає допомогу громадам-форпостам (які знаходяться у 100-кілометровій зоні від кордону або від лінії зіткнення) завдяки залученим механізмами від тилових громад-партнерів. Спектр такої підтримки має широкий діапазон допомоги: від гуманітарних питань до реновації бізнесу та відновлення ін-

фраструктури, розвитку економіки, покращення якості життя мешканців.

Реалізовуватися заходи програми будуть за допомогою укладання відповідних міжмуніципальних угод. Виконавцями відновлювальних робіт будуть, в тому числі бригади, сформовані на волонтерських засадах, за погодженням з військовими адміністраціями. Варто констатувати, що в рамках даної програми, окрім отримання постраждалими громадами гуманітарної, медичної, логістичної, фінансової допомоги, досягаються ще й більш глобальні цілі – досягнення згуртованості громад-партнерів, відновлення інституційної спроможності, забезпечення базових потреб мешканців постраждалих та деокупованих громад.

Відповідно до даних Міністерства розвитку громад та територій, на першому етапі об'єдналося 111 громад, які підписали Меморандуми про співпрацю, скоригували спільні подальші дії. Наступним планом Міністерства є розширення кола залучених громад ще на 150, а фінальним – охоплення кожної громади-форпосту заходами програми [13].

Складність виконання робіт у таких населених пунктах полягає в специфічності потенційних та реальних обстрілів, під які попадають громади. Тож, наприклад, у Херсонській області, наразі відбудовуються інфраструктура тих громад, які не перебувають під постійними обстрілами.

«Доступні кредити 5-7-9%». Безпрецедентно високої ролі для боргового кредитування бізнесу в умовах воєнного функціонування громад набула державна Програма «Доступні кредити 5-7-9%». Важливість її актуалізує ще й факт уповільнення банківського кредитування на комерційних умовах, викликаний ризиками невизначеності.

Програма за часи свого існування декілька разів суттєво змінювала параметри власного дизайну, адаптуючись під актуальні суспільні та економічні виклики у державі (від епідемії COVID-19 до військових дій), в результаті перетворившись у приклад найбільшого втручання держави у ринковий механізм у банківській сфері, що викликає справедливе побоювання фінансових фахівців щодо порушення ринкової фінансової дисципліни [14]. Але, попри все, програма є багатовекторною, реально що працює та має значний потенціал імплементації державної стратегії кредитної підтримки.

Станом на кінець 2024 року, за даними Міністерства економіки України, статистичні дані з виконання Програми мають наступне цифрове вираження:

- 19,8 млрд грн — на поповнення обігових коштів;
- 18,1 млрд грн — на переробку;
- 17,4 млрд грн — на кредитування в зоні високого воєнного ризику;

- 16,1 млрд грн — інвестиційні кредити [15].

За інформацією Мінагрополітики, з початку 2025 року 194 агрогосподарства отримали понад 1 мільярда гривень банківських кредитів на розвиток [16]. Інфографіка Програми по областях України щодо обсягу отриманих кредитних представлена на рисунку 3.

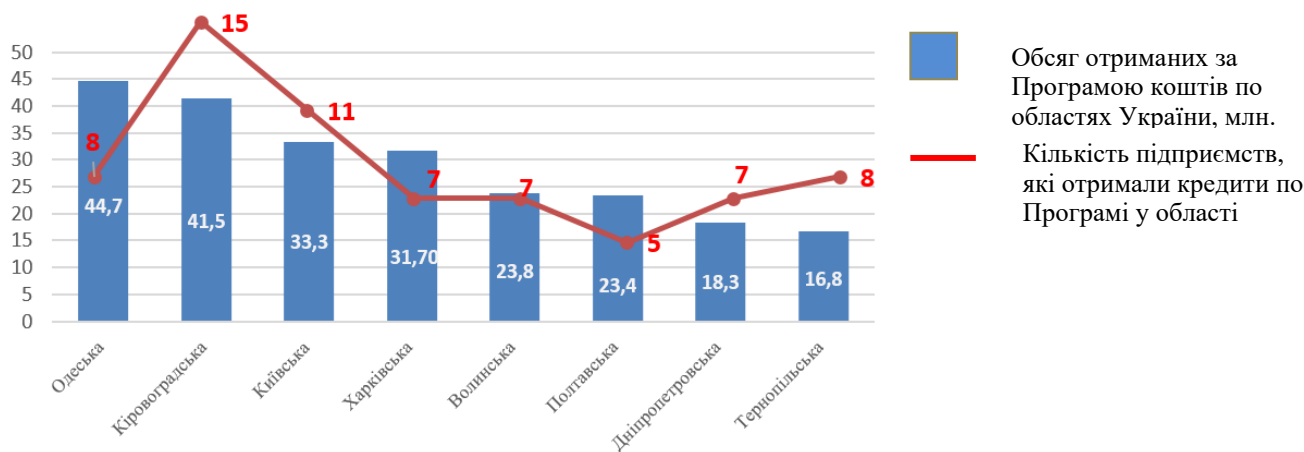

Рисунок 3 – Обсяг отриманих за Програмою «Доступні кредити 5-7-9%» коштів по областях України з початку 2025 року (млн грн)

Джерело: побудовано авторами на підставі [16]

Зміни у Програмі ухвалювалися в умовах критичного дефіциту часу й без ретельного аналізу плюсів та мінусів (секторальні та регіональні диспропорції в розподілі пільгових кредитних коштів, випадки кредитування неблагонадійних компаній). Але, чисельні версії еволюції Програми «Доступні кредити 5-7-9%», лише підтверджують версію про її доцільність, попри ризики та виклики за часи її існування, зокрема включення до програми бізнесу, який функціонує на деокупованих та прифронтових територіях, а восени додався акцент на підтримку переробки та проєктів енергоефективності.

«Е-відновлення». Програма є ще одним взірцем досягнення синергетичного ефекту у розв'язання нагальних питань ремонту пошкодженого або відбудови втраченого житла українцями внаслідок бойових дій.

Програма діє з травня 2023 року та станом на кінець 2024 року вже понад 90 тисяч українських родин отримали компенсацію за пошкоджене майно у розмірі понад 11 мільярдів гривень [17]. Державний бюджет у поточному році виділить відповідно до Про-

грами 4 мільярди гривень, з них заплановано на виділення знищеного житла 3 млрд грн, і 1 млрд грн на ремонт та відновлення пошкодженого. Додаткової допомоги для ВПО (внутрішньо переміщених осіб) зі цією ж програмою передбачено 15 млрд грн.

Інструментами програми є не тільки пряма грошова компенсація на покупку житла, а ще й житлові сертифікати, власники якого мають змогу придбати житло у будь-якому регіоні України, а також, компенсація на ремонт частково пошкодженого. Лідерами серед регіонів у подачі заявок є Харківська, Київська, Донецька, Миколаївська, а також Чернігівська та Херсонська області.

Цікавою є інформація Комітету ВР питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (Олени Шуляк) щодо використання коштів, виділених українцям на придбання чи ремонт житла. Так, торік, витрачено понад 1 мільярда з 3,5 млрд грн, виділених по Програмі. Розподіл витрат за категоріями наведено на рисунку 4.

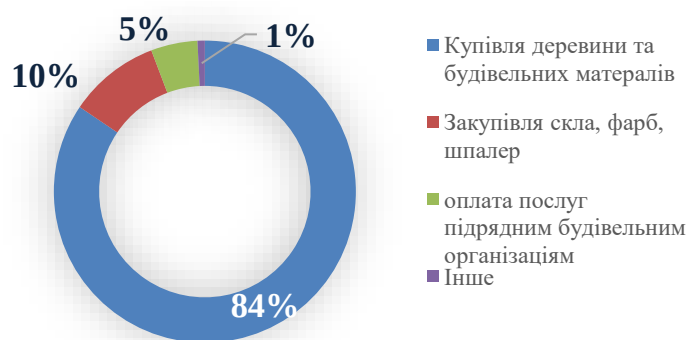

Рисунок 4 – Розподіл витрачених домогосподарствами коштів, отриманих за Програмою «Відновлення» за категоріями, %

Джерело: побудовано автором на базі [17]

Окрім суттєвої внутрішньої ролі, програми державної фінансової допомоги є своєрідними структурними маяками при перегляді поточних програм МВФ [19], з фокусуванням на допомозі малому та середньому бізнесу (МСБ), що є вкрай важливим для збереження макроекономічної стабільності в Україні.

«Кадровий резерв для ДОТ». Водночас не тільки фінансуванням обмежується державна програмна допомога. Так, для забезпечення відновлення інституційної складової на деокупованих територіях, прийнята та проведена на базі Вищої школи публічного управління у співпраці з Національним агентством України з питань державної служби (НАДС України) Програма підготовки кадрового резерву для роботи в органах державної влади на деокупованих територіях.

Експериментальний проєкт мав на меті ліквідацію кадрового дефіциту та підготовку персоналу для практичного виконання завдань і функцій держави на цих територіях. За час проведення навчання, яке, до речі, проходило з липня по жовтень 2024 року, провідними фахівцями з центральних органів державної влади багатьох напрямків проводилося фахове навчання осіб, що було зараховано до зазначеного резерву. Відповідно до паспорта виконання бюджетної Програми «Кадровий резерв для ДОТ», на 2024 рік біло заплановано та виконано, майже 17,5 млн грн [20].

Реінтеграція звільнених територій – новий напрям регіональної політики в Україні, який є частиною державної політики, пов'язаної з децентралізацією, місцевим самоврядуванням і міжнародною співпрацею для відновлення.

Адаптивний принцип на даному напрямку також вкрай важливий як для

українських інституцій, так і для наших закордонних партнерів, адже цільове спрямування компенсаційних механізмів слід спрямовувати на регіони з різним терміном окупації – від Криму і Донбасу з 2014 року до територій, що були деокуповані вже після повномасштабного вторгнення [29].

Масштабний кейс програм державної відбудови на умовах партнерських відносин з іноземними фінансовими та державними інституціями має потужне наповнення, деякі з програм мають наступне наповнення:

Програма відбудови України від Міністерства інфраструктури та Європейського інвестиційного банку (EIB) – працює з грудня 2020 року, спрямована на фінансування заходів, спрямованих на реалізацію проєктів з відновлення соціальної інфраструктури, об'єктів житлово-комунального господарства тощо в регіонах, що постраждали від війни [21]. Загальне фінансування становило 340 млн євро. Перевага віддається проєктам від органів місцевого самоврядування з Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської областей. Об'єкт, для якого відбувається пошук фінансування, має перебувати у муніципальній власності. 16,5 млн євро фінансування, підкріплені гарантіями ЄС, спрямовано на оновлення міського громадського транспорту в Києві, Миколаєві, Івано-Франківську та Одесі. Загальний же пакет Екстрених заходів солідарності від ЄІБ для України з 2022 року становить понад 2 млрд дол. [22];

Фонд відновлення громад України як спільна ініціатива ООН та Міністерства інфраструктури України. Фонд, як глобальна ініціатива, презентований у 2023 році, заходи зосереджені на відбудові на рівні громад [23]. За допомогою фонду ООН зосереджуватиме

стратегічні зусилля з відновлення, заповнюватиме прогалини у потребах відбудови у цільових громадах та пілотуватиме інноваційні проєкти з відбудови. Першим бенефіціаром фонду стала Данія, внески якої склали приблизно 565 млн євро у вигляді військової допомоги та 192 млн євро у вигляді цивільної допомоги [24];

Фонд «Інноваційна Україна» від Міністерства енергетики України та Великої Британії. Ініціатива була започаткована з 2023 року та надає до 10 мільйонів фунтів стерлінгів для підтримки бізнесу в розробці високоінноваційних, стійких енергетичних технологій та бізнес-моделей, які можуть конкретно підтримати відновлення енергетичної системи України;

Виділення грантових коштів з Японії. Програма діє з 2023 року, започаткована Японським агентством міжнародного співробітництва та має бюджет у розмірі близько 500 млн доларів на відбудову та відновлення України;

Програма розвитку відновлювальної енергетики від Міністерства інфраструктури України, Німеччини та Європейського інвестиційного банку (EIB) – ініціатива з підтримки розвитку національної відновлювальної енергетики, зокрема, під час відновлення інфраструктури на рівні громад, на загальну суму 20 млн євро. Гранти за даною програмою виділяються громадам, які вже отримують фінансування в рамках кредитних угод ЄІБ: Програми енергоефективності громадських будівель в Україні (UPBEE) та двох програм відновлення: Надзвичайна програма відновлення України (UERP) та Програма відновлення України (URP).

Велика кількість проєктів та спільних програм є галузевим, зокрема, енергетичної спрямованості: Фонд «Інноваційна Україна» від Міністерства енергетики України та Великої Британії, Програма енергетичного партнерства Україна-Данія, Форум з пошуку партнерів з електроенергетики, започаткований Enterprise Europe Network в січні у співпраці з кластерами ЄС, за підтримки Європейської Комісії та EISMEA, а також під патронатом Міністерства енергетики України та Міністерства закордонних справ України тощо.

Така зацікавленість європейських партнерів є цілком обумовленою. Адже підтримка процесу функціонування та відновлення децентралізованої енергосистеми України за-

безпечить не тільки її опір викликам часу та стійкість на рівні споживачів, а ще й корелює з європейськими стандартами, впливає на «зелений» енергетичний перехід. Україна ж має доволі значні потенціальні преференції для розвитку деяких галузевих енергетичних напрямків у власному повоєнному розвитку. А саме, подальший розвиток водневої енергетики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило виявити основні проблеми, що супроводжують цей процес, а також визначити ключові напрями державної підтримки. Аналіз програм, таких як "Пліч-о-пліч", "eВідновлення", "Доступні кредити 5-7-9%", свідчить про їхню значну роль у процесі відбудови регіонів. Проте необхідна їхня подальша адаптація до унікальних умов розбудови кожної громади, з урахуванням рівня руйнувань, наявних ресурсів та людського потенціалу. Відновлення постраждалих регіонів потребує ефективної координації між державними органами, місцевими громадами, бізнесом та міжнародними партнерами. Важливу роль відіграє залучення приватного сектору та громадських організацій до процесу відновлення, оскільки державні ресурси є обмеженими. Значний відтік населення, особливо кваліфікованих спеціалістів, ускладнює відновлення регіонів. Державні програми мають бути спрямовані не лише на інфраструктурну відбудову, але й на створення умов для повернення жителів та розвитку місцевої економіки. Військові дії завдали колосальних збитків економіці України, тому сума необхідних ресурсів для відновлення значно перевищує бюджетні можливості держави. А залучення міжнародної фінансової допомоги, донорських програм та кредитних інструментів є одним із пріоритетних завдань. Досвід інших країн, які проходили етапи постконфліктного відновлення (Боснія, Хорватія, Грузія), свідчить про необхідність довгострокового стратегічного планування та створення комплексних програм з урахуванням місцевих реалій. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у реалізації відновлювальних ініціатив, а їхня фінансова та управлінська спроможність має бути посилена через цільові програми підтримки, кадрову підготовку та інституційне зміцнення. Програми відновлення мають враховувати потреби всіх груп населення, включаючи соціально вразливі

категорії (ветерани, переселенці, люди з обмеженими можливостями), що дозволить забезпечити сталий розвиток громад.

Отже, державна підтримка деокупованих територій потребує синергетичного підходу, що включає фінансове забезпечення, стратегічне планування, координацію між рівнями влади та залучення міжнародних партнерів. Лише синергія державних програм, місцевих ініціатив та міжнародної допомоги дозволить забезпечити швидке та ефективне відновлення громад, що постраждали внаслідок війни.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на оптимізацію державних програм підтримки, створення єдиного координаційного центру відновлення, розширення інструментів залучення інвестицій та посилення кадрової політики на місцях.

Перелік використаних джерел

1. Оцінка впливу війни на людей. Програма розвитку ООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ot-sinka-vplyvu-viyny-na-lyudey> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
2. Оцінка втрат та потреб України. Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
3. На Херсонщині у межах програми «Пліч-о-пліч» відновили близько 600 будинків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3768170-na-hersonsini-u-mezah-programi-plicoplic-vidnoviliblizko-600-budinkiv.html> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
4. Хто керуватиме громадами на деокупованих територіях? Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/htokeruvatyme-gromadamy-na-deokupovanyh-terytoriyah/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
5. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України. Постанова Кабінету Міністрів України № 524. 23.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
6. Уряд запроваджує поняття "громада-форпост" для населених пунктів біля лінії фронту. URL: <https://suspilne.media/937959-urad-zaprovadzue-ponatta-gromada-forpost-dla-naselenih-punktiv-bila-linii-frontu-smigal/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
7. Міністерство національної єдності України. Мешканцям деокупованих територій надається гуманітарна допомога. URL: <https://unity.gov.ua/2023/11/29/meshkanczyam-deokupovanyh-terytorij-nadayetsya-gumanitarna-dopomoga-vid-derzhavy-ta-blagodijnykiv/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
8. Аналіз стану та потреб деокупованих та постраждалих громад. Звіт та мапи моніторингу. Липень 2024. URL: https://prosto.in.ua/documents/663/UA_PROSTO%20Report&Maps_Liberated%20hromadas.pdf (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
9. Вплив війни: прифронтові громади та їх стійкість. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Impact-of-War-Hromada_UKR_FIN.pdf (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
10. Rabinovych M., Brik T., Darkovich A., Savisko M., Hatsko V., Tytiuk S., Piddubnyi I. Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance // Governance, 06 October 2023. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gove.12827> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
11. Бізнес під час війни: історії незламних. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/biznes-pid-chas-viyni-istorijenezlamnih-50321823.html> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
12. Як влада планує відновлювати деокуповані території? Інтерв'ю Олексія Кулеби. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-vlada-planue-vidnovlyuvati-deokupovani-teritoriiintervyu-zastupnika-goloviofisuprezidenta-oleksiya-kulebi-04042023-12790> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
13. "Пліч-о-Пліч: згуртовані громади": Уряд прийняв постанову для посилення взаємодії між громадами. Міністерство розвитку громад та територій. URL: <https://mtu.gov.ua/news/36471.html> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)
14. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%». URL: <https://voxukraine.org/derzhavna-programa-pidtrymky-biznesu-dostupni-kredyty-5-7-9-u>

poshukah-optymalnogo-dyzajnu (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

15. «Доступні кредити 5-7-9%»: результати реалізації. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/8b1ae938-59cf-4537-add2-d61256094131?lang=uk-UA> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

16. «ЄВідновлення» у 2025 році: бюджетні асигнування. URL: <https://blagodeveloper.com/news/yevidnovlennya-diyatyme-u-2025-roczki-skillky-koshtiv-peredbacheno-u-byudzheti/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

17. Як українці витрачають кошти в рамках програми «Відновлення». URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/292098-na-chto-tratyat-dengi-ukraintsy-v-ramkakh-programmy-yevidnovlennya-analiz> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

18. Ukraine: First Review under the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/07/06/Ukraine-First-Review-under-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Press-535774> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

19. Ukraine: First Review under the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility – Press Release; Staff Report; Staff Statement; and Statement by the Executive Director for Ukraine. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/07/06/Ukraine-First-Review-under-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Press-535774> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

20. Звіт про виконання Паспорту бюджетної програми «Кадровий резерв для ДОТ». URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/FINANCE/zviti%20vikonannja%20pasportiv%20budg%20progr/2024/%206121060%202024.pdf> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

21. Харківська обласна рада. Офіційний сайт. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2024/04/08/vidbuvsya-regionalnyj-forum-ekonomichne-vidnovlennya-ta-rozvytok-harkivskoyi-oblasti-v-umovah-vijny/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

22. KSE – Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024---ENG.pdf (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

23. Вплив війни: прифронтові громади та їх стійкість. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Impact-of-War-Hromada_UKR_FIN.pdf (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

24. Бюджети територіальних громад України за ULEAD. URL: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0 (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

25. У 5 пілотних громадах Харківської області впроваджують освітні проєкти від ЮНІСЕФ. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/124184> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

26. Програма комплексного відновлення території Харківської міської територіальної громади. URL: <https://e-construction.gov.ua/files/restoration/2024-12-20/2567d2f1-e50b-49e7-b454-5f1783b42cef.pdf> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

27. Портал DREAM Аналітика. URL: <https://bi.dream.gov.ua/#/> (дата звернення: 11 січня 2025 р.)

28. Харазішвілі Ю.М. Стратегічні сценарії повоєнного відновлення сталого розвитку Харківської області. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 142-153.

References

1. Otsinka vplyvu viiny na liudei. (n.d.). Prohrama rozvytku OON. Retrived from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-lyudey> (Access data: January 11, 2025)

2. Otsinka vtrat ta potreb Ukrainy. (n.d.). Kyivska shkola ekonomiky. Retrived from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf (Access data: January 11, 2025)

3. Na Khersonschyni u mezhakh prohramy «Plich-o-plich» vidnovyly blyzko 600 budynkiv. (2024, Zhovten 26). Ukrinform. Retrived from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3768170-na-hersonsini-u-mezah-programi-plicoplic-vidnovilblyzko-600-budinkiv.html> (Access data: January 11, 2025)

4. Khto keruvatyme hromadamy na deokupovanykh terytoriiakh? (n.d.). Laboratoriia zakonodavchyykh initsiatyv. Retrived from: <https://parlament.org.ua/analytics/hto->

keruvatyme-gromadamy-na-deokupovanyh-terytoriyah/ (Access data: January 11, 2025)

5. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2023, Traven 23). Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proiektu shchodo stvorennia rezervu pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv dlia roboty na deokupovanykh terytoriiakh Ukrainy (Postanova № 524). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2023-%D0%BF#Text> (Access data: January 11, 2025)

6. Uriad zaprovadzhuye poniattia "hromada-forpost" dlia naselenykh punktiv bilia linii frontu. (2024, Berezen 19). Suspilne. Retrived from: <https://suspilne.media/937959-urad-zaprovadzhue-ponatta-gromada-forpost-dla-naselenih-punktiv-bila-linii-frontu-smigal/> (Access data: January 11, 2025)

7. Ministerstvo natsionalnoi yednosti Ukrainy. (2023, Lystopad 29). Meshkantsiam deokupovanykh terytorii nadaetsia humanitarna dopomoha. Retrived from: <https://unity.gov.ua/2023/11/29/meshkantsyam-deokupovanykh-terytorij-nadayetsia-gumanitarna-dopomoga-vid-derzhavy-ta-blagodijnykiv/> (Access data: January 11, 2025)

8. Analiz stanu ta potrebu deokupovanykh ta postrazhdalych hromad. (2024, Lypen). Retrived from: https://prosto.in.ua/documents/663/UA_P_ROSTO%20Report&Maps_Liberated%20hromadas.pdf (Access data: January 11, 2025)

9. Vplyv viiny: pryfrontovi hromady ta yikh stiykist. (n.d.). URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Impact-of-War-Hromada_UKR_FIN.pdf (Access data: January 11, 2025)

10. Rabinovych, M., Brik, T., Darkovich, A., Savisko, M., Hatsko, V., Tytiuk, S., and Piddubnyi, I. (2023). Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. Retrived from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gove.12827> (Access data: January 11, 2025)

11. Biznes pid chas viiny: istorii nezlamnykh. (2023, Serpen 3). NV. Retrived from: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/biznes-pid-chas-viyni-istorijinezlamnih-50321823.html> (Access data: January 11, 2025)

12. Yak vlada planuye vidnovliuvaty deokupovani terytorii? Interv'iu Oleksii Kuleby. (2023, Kviten 4). Forbes Ukraine. Retrived from: [prezidenta-oleksiya-kulebi-04042023-12790 \(Access data: January 11, 2025\)](https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-vlada-planue-vidnovlyuvati-deokupovani-teritoriiintervyu-zastupnika-golovi-ofisu-</p>
</div>
<div data-bbox=)

13. "Plich-o-Plich: zghurtovani hromady": Uriad pryiniav postnovu dlia posylennia vzaiemodii mizh hromadamy. (2023, Berezen 21). Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii. Retrived from: <https://mtu.gov.ua/news/36471.html>

14. Derzhavna prohrama pidtrymky biznesu «Dostupni kredyty 5-7-9%». (n.d.). VoxUkraine. Retrived from: <https://voxukraine.org/derzhavna-programa-pidtrymky-biznesu-dostupni-kredyty-5-7-9-u-poshukah-optymalnogo-dyzajnu> (Access data: January 11, 2025)

15. «Dostupni kredyty 5-7-9%»: rezultaty realizatsii. (2024, Berezen 1). Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Retrived from: <https://me.gov.ua/News/Detail/8b1ae938-59cf-4537-add2-d61256094131?lang=uk-UA> (Access data: January 11, 2025)

16. "yeVidnovlennia" u 2025 rotsi: biudzhetni asyhnuvannia. (2024, Traven17). Retrived from: <https://blagodeveloper.com/news/yevidnovlennya-a-diyatyme-u-2025-roczy-skilky-koshtiv-peredbacheno-u-byudzheti/> (Access data: January 11, 2025)

17. Yak ukraintsi vytrachaiut koshty v ramkakh prohramy yeVidnovlennia. (2024, Serpen 20). Retrived from: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/292098-na-chto-tratyat-dengi-ukraintsy-v-ramkakh-programmy-yevidnovlennya-analiz> (Access data: January 11, 2025)

18. International Monetary Fund. (2023). Retrived from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/07/06/Ukraine-First-Review-under-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Press-535774> (Access data: January 11, 2025)

19. International Monetary Fund. (2023). First Review under the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility – Press Release; Staff Report; Staff Statement; and Statement by the Executive Director for Ukraine. Retrived from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/07/06/Ukraine-First-Review-under-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Press-535774> (Access data: January 11, 2025)

20. Zvit pro vykonannia Pasportu biudzhetnoi prohramy «Kadrovyy rezerv dlia DOT». (2024). Retrived

from: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/FI_NANCE/zviti%20vikonannja%20pasportiv%20budg%20progr/2024/%206121060%202024.pdf (Access data: January 11, 2025)

21. Kharkivska oblasna rada. (2024, Kviten 8). Vidbuvsya rehionalnyj forum "Ekonomichne vidnovlennya ta rozvytok Kharkivskoyi oblasti v umovakh viiny". Retrived from: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2024/04/08/vidbuvsya-regionalnyj-forum-ekonomichne-vidnovlennya-ta-rozvytok-harkivskoyi-oblasti-v-umovah-vijny/> (Access data: January 11, 2025)

22. KSE – Kyivska shkola ekonomiky. (2024). Retrived from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024---ENG.pdf (Access data: January 11, 2025)

23. Vplyv viiny: pryfrontovi hromady ta yikh stiykist. (n.d.). Retrived from: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Impact-of-War-Hromada_UKR_FIN.pdf (Access data: January 11, 2025)

24. Biudzhety terytorialnykh hromad Ukrainy za ULEAD. (n.d.). Retrived

from: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0 (Access data: January 11, 2025)

25. U 5 pilotnykh hromadakh Kharkivskoi oblasti vprovadzhuit osviti proieky vid YuNISEF. (2024, Traven 23). Retrived from: <https://kharkivoda.gov.ua/news/124184> (Access data: January 11, 2025)

26. Prohrama kompleksnoho vidnovlennia terytorii Kharkivskoi miskoi terytorialnoi hromady. (2024). Retrived from: <https://e-construction.gov.ua/files/restoration/2024-12-20/2567d2f1-e50b-49e7-b454-5f1783b42cef.pdf> (Access data: January 11, 2025)

27. Portal DREAM *Analitika*. (n.d.). Retrived from: <https://bi.dream.gov.ua/#/> (Access data: January 11, 2025)

28. Kharazishvili, Yu. M. (2022). Stratehichni stsenarii povoiennoho vidnovlennia staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, (68), 142-153.

Стаття надійшла до редакції : 20.01.2025 р.

Стаття прийнята до друку: 30.03.2025 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Бородіна О. А., Плетньов М. І., Вахлакова В. В. Державна підтримка деокупованих територій. *Часопис економічних реформ*. 2025. № 1 (57). С. 92–106.

